

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Рэктар
установы адукацыі
“Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя А. А. Куляшова”
Ю. В. Машын
2026 г.

ВОДЗЫЎ АПАНІРУЮЧАЙ АРГАНІЗАЦЫІ

ўстановы адукацыі

“Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”

на дысертацыю Дзінгілеўскай Алены Іванаўны

**“Словаўтваральная сінанімія і паранімія прыметнікаў у беларускай
літаратурнай мове”,**

прадстаўленую на атрыманне вучонай ступені

кандыдата філалагічных навук

па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова

Адпаведнасць зместу дысертацыі заяўленай спецыяльнасці і галіне навукі

Змест дысертацыі А. І. Дзінгілеўскай “Словаўтваральная сінанімія і паранімія прыметнікаў у беларускай літаратурнай мове”, якая выканана ва ўстанове адукацыі “Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы”, адпавядае спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова, а таксама галіне “філалагічныя навукі”. Прадметам даследавання з’яўляюцца адносіны сінаніміі і параніміі паміж аднаасноўнымі суфіксальнымі прыметнікамі беларускай літаратурнай мовы, што адпавядае зместу навуковай галіны “Беларуская мова як нацыянальная мова беларускага народа і дзяржаўная мова Рэспублікі Беларусь. Сучасны стан сістэмы беларускай мовы, асноўныя тэндэнцыі і напрамкі развіцця слоўнікавага складу мовы. Асаблівасці эвалюцыі сістэмы беларускай мовы ў XX стагоддзі. Сучасныя тэндэнцыі развіцця слоўнікавага складу беларускай літаратурнай мовы”, прадугледжанай пашпартам спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова, зацверджаным Загадам Вышэйшай атэстацыйнай камісіі Рэспублікі Беларусь ад 13.11.2017 № 260.

**Навуковы ўклад саіскальніка ў рашэнне навуковай задачы з ацэнкай
яго значнасці**

Навуковы ўклад саіскальніка грунтуецца на выяўленні словаўтваральнага патэнцыялу беларускай літаратурнай мовы ў сферы ўтварэння аб’яднанняў аднаасноўных суфіксальных ад’ектыўных дэрыватаў і сістэматызацыі гэтых аб’яднанняў паводле характару семантычных і стылістычных адносін паміж імі. У дысертацыйным даследаванні ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве комплексна даследаваны аднаасноўныя суфіксальныя прыметнікі, паміж якімі ўстанаўліваюцца сінанімічныя, паранімічныя або сінанімічна-паранімічныя адносіны.

Вызначаны комплекс спосабаў і сродкаў дыферэнцыяцыі плана выражэння аднаасноўных суфіксальных прыметнікаў і раскрыта іх роля ў фарміраванні сінанімічных і паранімічных аб'яднанняў. Выканана кваліфікацыя адносін паміж ад'ектыўнымі ўтварэннямі з улікам першасных значэнняў кожнага складніка пары або шматкампанентнага аб'яднання. Устаноўлена залежнасць колькасці другасных значэнняў прыметнікаў ад характару зыходных сінанімічных або паранімічных адносін паміж імі і вызначаны ўмовы захавання гэтых адносін пры развіцці другасных значэнняў.

Асаблівую значнасць мае тэарэтычна абгрунтаваны статус элементаў семантычнай структуры слова, якія ў тлумачальных слоўніках падаюцца як адценні значэння або як канкрэтызацыя асноўнага значэння, і мэтазгоднасць іх кваліфікацыі як самастойных лексіка-семантычных варыянтаў.

Канкрэтныя навуковыя вынікі (з адзначэннем іх навізны і практычнай значнасці), за якія саіскальніку можа быць прысуджана вучоная ступень

У дысертцыйным даследаванні А. І. Дзінгілеўскай атрыманы канкрэтныя навуковыя вынікі, якія адрознівае высокая ступень навізны і практычнай значнасці:

1) выяўлены склад прыметнікаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы, утвораных суфіксальным спосабам ад адной асновы, якія размеркаваны па парах і шматкампанентных аб'яднаннях, у межах якіх рэалізуюцца сінанімічныя, паранімічныя і сінанімічна-паранімічныя адносіны;

2) распрацаваны крытэрыі размежавання словаўтваральных сінонімаў і паранімаў з улікам першасных значэнняў прыметнікаў, іх семантычнай структуры і стылістычнай характарыстыкі;

3) устаноўлены заканамернасці, якімі суправаджаецца развіццё другасных значэнняў у парах аднаасноўных суфіксальных прыметнікаў;

4) тэарэтычна абгрунтаваны статус элементаў семантычнай структуры слова, якія могуць кваліфікавацца як самастойныя лексіка-семантычныя варыянты;

5) вызначаны спосабы і сродкі дыферэнцыяцыі плана выражэння аднаасноўных прыметнікаў і на гэтай аснове распрацаваны мадэлі ўтварэння сінанімічных і паранімічных аб'яднанняў.

Дысертцыя А. І. Дзінгілеўскай “Словаўтваральная сінанімія і паранімія прыметнікаў у беларускай літаратурнай мове”, падрыхтаваная пад навуковым кіраўніцтвам кандыдата філалагічных навук, дацэнта В. Л. Варановіча, з'яўляецца арыгінальным, творчым і цэласным даследаваннем, самастойна выкананай кваліфікацыйнай навуковай працай, адпавядае спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова і патрабаванням ВАК Рэспублікі Беларусь, якія прад'яўляюцца да кандыдацкіх дысертцый. Дысертцыя змяшчае новыя навуковыя вынікі па пытаннях комплекснага даследавання аднаасноўных суфіксальных ад'ектыўных утварэнняў беларускай літаратурнай мовы. У адпаведнасці з п. 19 “Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеняў і прысваенні вучоных званняў у Рэспубліцы Беларусь” Дзінгілеўская Алена Іванаўна заслугоўвае прысуджэння вучонай ступені кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова за:

1) раскрыццё словаўтваральнага патэнцыялу беларускай літаратурнай мовы ў галіне суфіксальнага ўтварэння ад’ектыўнай лексікі праз выяўленне здольнасці прыметнікаў пры ўтварэнні ад адной асновы слоў розных часцін мовы фарміраваць сінанімічныя і паранімічныя пары, а таксама шматкампанентныя аб’яднанні з разнастайнымі адносінамі;

2) вызначэнне характару семантычных адносін (сінанімічных, паранімічных або сінанімічна-паранімічных) паміж аднаасноўнымі прыметнікамі ў парах і шматкампанентных аб’яднаннях на аснове ацэнкі іх першасных значэнняў;

3) абгрунтаванне мэтазгоднасці надання статусу асобнага лексіка-семантычнага варыянта лексемы элементам семантычнай структуры слова, якія ў тлумачальных слоўніках падаюцца як канкрэтызацыя асноўнага значэння або яго адценне;

4) вызначэнне залежнасці колькасці другасных значэнняў у пары аднаасноўных прыметнікаў ад характару зыходных (сінанімічных або паранімічных) адносін паміж імі, а таксама ўмоў захавання гэтых адносін пры развіцці другасных значэнняў;

5) вызначэнне спосабаў дыферэнцыяцыі плана выражэння аднаасноўных прыметнікаў і распрацоўку на гэтай аснове мадэляў утварэння сінанімічных і паранімічных аб’яднанняў.

Атрыманыя вынікі з’яўляюцца новымі, маюць высокую навуковую значнасць і могуць быць выкарыстаны ў якасці матэрыялу ў далейшых даследаваннях прыметнікаў беларускай літаратурнай мовы.

Адпаведнасць навуковай кваліфікацыі саіскальніка вучонай ступені, на якую ён прэтэндуе

Навуковая кваліфікацыя аўтара дысертацыі А. І. Дзінгілеўскай пацвярджаецца зместам дысертацыі і аўтарэферата. Прадстаўленая дысертацыя з’яўляецца навуковым даследаваннем, якое грунтуецца на рэпрэзентатыўным моўным матэрыяле. Бібліяграфічны спіс складае 129 пазіцый. Вынікі дысертацыйнага даследавання знайшлі адлюстраванне ў 18 друкаваных працах агульным аб’ёмам 7,27 аўтарскага аркуша, у тым ліку ў 5 артыкулах у навуковых часопісах, уключаных ВАК у Пералік навуковых выданняў Рэспублікі Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў. Асноўныя палажэнні і вынікі даследавання былі прадстаўлены на 6 навуковых канферэнцыях. Высновы навукова абгрунтаваны, пацвярджаюцца атрыманымі вынікамі даследавання, адпавядаюць пастаўленым мэце і задачам, змяшчаюць у сабе новую навуковую інфармацыю.

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў дысертацыі

Атрыманыя А. І. Дзінгілеўскай вынікі могуць знайсці прымяненне ва ўстановах навукі і адукацыі, дзе яны могуць выкарыстоўвацца з мэтай распрацоўкі тэарэтычных і прыкладных праблем сучаснай беларускай мовы. Навуковыя вынікі даследавання могуць знайсці прымяненне ў далейшых даследаваннях прыметнікаў беларускай літаратурнай мовы. Фактычны матэрыял

можа быць выкарыстаны пры складанні слоўнікаў сінонімаў і паронімаў беларускай мовы.

Заўвагі па дысэртацыі

Уважлівае азнаямленне з тэкстам дысэртацыі не дазволіла выявіць недахопаў, якія б тычыліся навізны, навуковай і практычнай значнасці атрыманых А. І. Дзінгілеўскай вынікаў. Разам з тым лічым неабходным высветліць шэраг момантаў адносна зместу дысэртацыі і выказаць асобныя заўвагі, якіяносяць пераважна рэкамендацыйны характар.

1. У другім пункце вывадаў па главе 3 сцвярджаецца, што “чым большай колькасцю значэнняў адрозніваюцца складнікі пар, тым большая імавернасць, што яны будуць належаць да разраду паронімаў” (с. 116). Аднак калі суаднесці паказчыкі працэнтнага складу паронімаў, напрыклад, у парах, дзе колькасць значэнняў у іх складнікаў 1 і 2 адпаведна (76,8 %), 1 і 3 адпаведна (85,5 %), а таксама 1 і 4 адпаведна (78,3 %), то яны відавочна не адпавядаюць заяўленай заканамернасці (сярод пар, у якіх адзін са складнікаў мае 4 значэнні, працэнт паронімаў меншы, чым сярод пар, у якіх адзін са складнікаў мае 3 значэнні).

2. Калі на с. 45 аўтар абгрунтоўвае апраўданасць “рэдукцыі аб’екта [свайго] даследавання” для главы 2, што выражаецца ў тым, што ў межах названай главы пад улік бяруцца толькі першасныя значэнні прыметнікаў, то сцвярджае, што “найбольш сутнасным, а таму паказальным для агульнай семантыкі прыметніка з’яўляецца найчасцей яго першаснае значэнне”. І там жа дадае: “Да таго ж яно, як правіла, выступае зыходным пры ўзнікненні новых ЛСВ адпаведнай лексемы”. Аднак трэба заўважыць, што значэнне, пададзенае ў слоўнікавым артыкуле пад нумарам 1, зусім не абавязкова з’яўляецца гістарычна першапачатковым, а таму не заўсёды будзе выступаць “зыходным пры ўзнікненні новых ЛСВ адпаведнай лексемы”.

3. На с. 244 (Дадатак Д, п. 5) назіраецца разыходжанне ў аналізе змяшаных сямікампанентных аб’яднанняў: сцвярджаецца, што пяць прыметнікаў знаходзяцца ў сінанімічных адносінах, а два іншыя з’яўляюцца сінонімамі (што фактычна дублюе папярэдняе сцвярджэнне). Пры гэтым на с. 75 асноўнага тэкста тыя ж самыя адзінкі характарызуюцца як такія, што выяўляюць то сінанімічныя, то паранімічныя адносіны. Па-першае, фармулёўка ў Дадатку выглядае лагічна некарэктнай (розніца паміж “сінанімічнымі адносінамі” і “быццё сінонімамі” ў дадзеным кантэксце не відавочная). Па-другое, існуе прамая супярэчнасць паміж высновамі ў асноўным тэксце і ў дадатках. Таму пажадана ўніфікаваць трактоўку і ліквідаваць гэта несупадзенне.

4. Выклікае сумнеў мэтазгоднасць шырокага выкарыстання ў бібліяграфічным спісе літаратуры 60–70-х ХХ ст., калі існуюць больш познія перавыданні або сучасныя даследаванні па гэтай праблематыцы. Пажадана праверыць наяўнасць актуальных крыніц (у тым ліку манаграфій апошніх гадоў і аўтарытэтных інтэрнэт-рэсурсаў), каб забяспечыць навуковую навізну і абгрунтаванасць вынікаў.

5. Некаторыя вузкаспецыяльныя тэрміны тлумачацца і/або адлюстраваны ў слоўніку тэрмінаў, а некаторыя, тыпу паралекс-омасемант, падаюцца без папярэдняга іх тлумачэння або вызначэння, што ўскладняе ўспрыманне

матэрыялу. Таму пажадана даваць вызначэнні такім паняццям пры першым згадванні або выносіць іх у слоўнік тэрмінаў.

6. На с. 6 дысертацыі слова шэраг у родным склоне адзіночным ліку ўжыта ў форме шэрагу. Аднак згодна з “Слоўнікам беларускай мовы” і іншымі акадэмічнымі нарматыўнымі крыніцамі, для данага кантэксту нормай з’яўляецца форма шэрага. Неабходна выправіць гэтую памылку ва ўсім тэксце, бо такая недарэчнасць часта бывае сістэмнай.

7. У дысертацыі часам сустракаюцца стылёвыя недакладнасці (с. 9, 14, 44, 56, 80, 242 і інш.), моўныя (с. 10, 29, 35, 49, 86), адзінкавыя граматычныя (с.18) і інш. характары (с. 27, 58, 92, 111 і інш.).

Выказаныя заўвагі па тэксце даследавання А.І. Дзінгілеўскай не датычацца канцэптуальнага падыходу да раскрыцця тэмы, палажэнняў, якія выносяцца на абарону, заключных навуковых вынікаў дысертацыі, не зніжаюць яго навуковай і практычнай значнасці, а таксама не змяняюць становішча ўражанне ад дысертацыйнай работы.

Заклучэнне

Водзыў аб дысертацыі «Словаўтваральная сінанімія і паранімія прыметнікаў у беларускай літаратурнай мове, прадстаўленай А. І. Дзінгілеўскай на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова, у адпаведнасці з загадам рэктара Установы адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова» ад 18.09.2026 г. № 163, разгледжаны і абмеркаваны на навуковым семінары – пасяджэнні кафедры славянскай філалогіі 28 верасня 2026 года, пратакол № 1.

Саіскальнік А. І. Дзінгілеўская выступіла з дакладам па тэме дысертацыі на пасяджэнні навуковага семінара і адказала на ўсе зададзеныя пытанні.

У рабоце навуковага семінара прынялі ўдзел кандыдаты філалагічных навук, дацэнты: Т.І. Борбат, А.А. Балтоўская, А.А. Лаўшук, Н.Я. Таркан, К.І. Сердзюкова, М.С. Чарнова, М.І. Чмарова, В.М. Шаршнёва, І.М. Ячмянёва, старшы выкладчык М.А. Самсонава.

Пасля абмеркавання праекта водзіву было праведзена адкрытае галасаванне.

Вынікі галасавання: «за» – 10; «супраць» – няма; «устрымаліся» – няма.

Старшыня пасяджэння:

дацэнт кафедры славянскай філалогіі,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

В.М. Шаршнёва

Сакратар пасяджэння:

дацэнт кафедры славянскай філалогіі,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Т.І. Борбат

Эксперт:

дацэнт кафедры славянскай філалогіі,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

І.М. Ячмянёва

